

Violeta Moretti

***Oratio pro Croatia* Bernardina Frankapana**

Tema ovoga rada su poslanica i tri govora Bernardina Frankapana, održana 1522. godine u Nürnbergu pred njemačkim staležima i objavljena kao *Oratio pro Croatia*. Rad je pripremljen na osnovi izdanja koje je Bernardin Frankapan dao otisnuti iste godine, a sadrži poslanicu papi Hadrijanu VI. i Bernardinova tri govora održana na rečenom zasjedanju. Na početku članka stoji lokalizacija govora (kada je, kako te u koju svrhu nastao i održan), nakon čega slijedi kratak osvrt na Bernardinov latinitet. Potom se težište premješta na izbor riječi kojima opisuje tursku opasnost (s primjerima na latinskom i uz prijevod na hrvatski). Nadalje se tumače glavne osobitosti *antiturcica* kao žanra, a u nastavku se razmatra u kojoj su mjeri Bernardinove riječi iz dijela njegova govora za Hrvatsku tek opća mjesta, a u kojoj mjeri počivaju na realnim zbivanjima, to jest na njegovu osobnom ratnom iskustvu.

Ključne riječi: latinski govori, protuturski govori, *antiturcica*, Bernardin Frankapan, predočavanje osmanlijskoga neprijatelja, opća mjesta u protuturskim govorima

Uvod¹

Godine 1522. hrvatsko se plemstvo suočilo s nizom nevolja: hrvatski ban Ivan Karlović te je godine s bosanskim pašom sklopio nagodbu čiji je ishod bio katastrofalan. Osmanlijskoj vojsci iz Bosne dopustio je prelazak preko hrvatskoga teritorija pa je ona u ožujku opustošila habsburške posjede u Koruškoj. Nepovjerenje bana Karlovića, koji je, iz predostrožnosti nadgledajući kretanje bosanskih

---

1 Za korisne sugestije, stručnu pomoć, kao i savjete glede pronalaženja literature zahvaljujem dr. sc. Ivanu Jurkoviću, Davidu Mandiću i Mislavu Beniću te dr. sc. Gorani Stepanić.

akindžija, ostavio Krbavu, Hotuču, Odorje i Liku bez obrane, iskoristio je mostarski paša da nemilice pohara upravo ta područja. Krajem svibnja bosanski i mostarski paša zajednički osvajaju Knin, na što Skradinjani bježe prepuštajući svoj grad neprijatelju. Uspio se obraniti jedino Klis.²

Hrvatskim zemljama bila je stoga nužna pomoć, a da bi je dobile Hrvatski je sabor odlučio poslati kneza Bernardina Frankapana da, sudjelujući na saboru njemačkih staleža u Nürnbergu, zatraži potporu. Bernardin nije jedini koji se onamo bio uputio održati protuturski govor: šest dana nakon njega u Nürnberg je stiglo i poslanstvo pape Hadrijana VI., a ugarsko im se poslanstvo uz sjajnu pratnju od stotinu konjanika (za razliku od umjerene papinske i skromne hrvatske) pridružilo 12. listopada te su nastojali pokrenuti svekršćansku protuislamsku vojnu akciju.³ Svima je njima cilj bio pribaviti pomoć za obnovu Matijaševa obrambenoga sustava, kao i spriječiti daljnji prodor Osmanlija u unutrašnjost Europe.

Govoreći na latinskom, Bernardin Frankapan saboru se obratio tri puta. Do nas njegove riječi stižu putem primjerka *Oratio pro Croatia* otisnutoga u tiskari Friedricha Peypusa.⁴ Koliko je poznato, dan prije nego što će izreći prvi govor (19. studenoga) sudionicima je uručio njegov predložak.⁵ Svoj je drugi govor održao tri dana nakon prvoga, u subotu 22. studenoga, a treći, posljednji, 10. prosinca.

Bernardin Frankapan odlazi iz Nürnberga kući nakon blagdana svete Lucije, u ponedjeljak 15. prosinca, a ulogu predstavnika Hrvatske preuzima njegov sin Krsto. Za Bernardina i hrvatske plemiće taj povratak ne znači kraj neizvjesnosti jer konačna odluka o tome hoće li im se poslati pomoć još nije donesena: Sabor je zaključio da će je dostaviti preko Krste, što je obrazloženo u pismu koje je Bernardin ponio sa sobom.⁶

2 Usp. JURKOVIĆ, 1997, JURKOVIĆ, 1999^b, i u tim djelima navedenu detaljnu literaturu.

3 JURKOVIĆ, 1999^a; i JURKOVIĆ, 1999^b.

4 Obavijest o tiskaru potječe iz *res gestae* Bernardinovih govora koja je Adolf Wrede uvrstio u zbirku akata njemačkog državnog sabora *Deutsche Reichtagsakten unter Kaiser Karl V. Jüngere Reihe*, bd. I–IV (Gotha: Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1893.–1905.; JURKOVIĆ, 1997, 68).

5 Taj se datum nalazi napisan na naslovnici *Oratio pro Croatia* Bernardina Frankapana kao dio naslova.

6 Pismo nije sačuvano. Prema: JURKOVIĆ, 1997, 61; više u: JURKOVIĆ, 1999^a.

Oratio pro Croatia

Otisnuti govor

Pitanje je zašto je *Oratio pro Croatia* tiskan, budući da Bernardin, kako sam navodi u govorima, oskudijeva novcem te ne bi mogao platiti troškove boravka da nema novčane potpore nadvojvode Ferdinanda. Ivan Jurković to objašnjava time da je rečeni tiskani primjerak trebao poslužiti u propagandne svrhe, kao letak. Jurković ističe kako je Bernardinov govor znatno skromnije opremljen u odnosu na one ugarskoga i papinskoga poslanika te pretpostavlja da je knez umjesto uresa povećao nakladu (sačuvano je mnogo primjeraka) da bi što široj publici prenio svoju i poruku hrvatskih staleža.⁷

Sva četiri teksta koja čine izdanje *Oratio pro Croatia* po svojim žanrovskim odrednicama spadaju u *antiturcica*. Prva je poslanica čiji je adresat papa Hadrijan VI.,⁸ ostala tri su govori, među kojima je prvi duži i zauzima gotovo četiri stranice, a ostala dva su kraća. To su tekstovi praktične namjene, sa svrhom upozoravanja na »tursku opasnost« i ishodovanja pomoći za obranu. Na kraju, iza tekstova, stoje imena potpisanih svjedoka–sudionika sabora.

Dekoracija naslovne stranice je skromna. Na njoj je naime tek naslov, koji u prijevodu na hrvatski jezik glasi: »Govor za Hrvatsku Bernardina Frankapana, kneza senjskog, krčkog, modruškog itd., održan na saboru njemačkih prvaka u Nürnbergu 19. studenog godine Gospodnje 1522.«⁹ Ispod njega slijedi zapis Richarda Sbruliusa: »Kao što je Maksim svoj grad spasio od propasti, tako je i knez svoju domovinu oslobodio teškog jarma.«¹⁰ Primjerak se sastoji od osam tiskanih

---

7 JURKOVIĆ, 1997, 41; i JURKOVIĆ, 1999, 250–251.

8 »Glavnina protuturskih sastavaka u prvoj četvrtini XVI. stoljeća bila je (...) usmjerena prema Rimu. Pretežno su to bili govori što su ih hrvatski uglednici održali pred trojicom papa, Julijem II., Leonom X. i Hadrijanom VI. (...) Protuturski govori i pisma ispunjavaju razdoblje od 1512. do 1523. godine (...). Poticajem im je bio lateranski koncil, peti ekumenski, što ga je u svibnju 1512. god. u Rimu sazvaio papa Julije II. (...). Jednim od njegovih ciljeva bilo je i organiziranje rata protiv Turaka.« (RAUKAR, 1997, 486–489).

9 *Bernardini de Frangepanibus comitis Segniae Vegliae Modrusiique etc. Oratio pro Croatia Nürenbergae in senatu principum Germaniae habita XIII. Cal. Decemb. An. Ch. M. D. XXII*«. Autorica prijevoda je potpisnica ovog članka, ukoliko nije drukčije napomenuto.

10 »*Excidium veluti Romanae Maximus urbi / Avertit Patriae sic iuga dira Comes. / R. Sbrulius*«. Mate Križman ovaj je elegijski distih preveo hrvatskim pseudoelegijskim distihom: »Pogubu od grada Rima odagna Fabije Maksim, / a ropstva pak strašnoga zlo od doma našega knez« (LIPOŠČAK i SUČIĆ, 2002, 83). Više u: GLAVIČIĆ, 2001, 13–24.

strana. Dimenzije knjižice su 22 cm visine i 16 cm širine. Tekst je veličine između 18,5 i 19 cm visine, a širok ujednačenih 11,5 cm s po prosječnih 40 redaka na stranici. Veličina malih slova u tekstu je dva, a velikih tri milimetra. Sva su slova gotička, tiskana crnom tintom na papiru. Korištene su uobičajene kratice.

Grafijske osobitosti

Pri svakomu susretu sa zapisanim tekstom zapažaju se grafijske osobitosti, a način na koji je pisan govori mnogo o vremenu njegova nastanka. Zbog toga, premda je ortografija u *Oratio pro Croatia* Bernardina Frankapana očekivana i u skladu s onovremenom praksom, ne će biti suvišno pobrojati najupadljivije značajke.

Unatoč tomu što se latinske geminate uglavnom ispravno pišu, ima slučajeva njihova nebilježenja, kao što je to u primjerima *humilime* umjesto *humillime*, *imo* umjesto *immo* itd., ili bilježenja gdje im nije mjesto, u jednom slučaju: *legittimique*. Zamjetna je i nesigurnost u pisanju *t/c* ispred *i* za kojim slijedi vokal, npr. uz grafiju *Croatiae*, *Croatiam* javlja se i *Croaciae*. Latinski se diftong *ae* nedosljedno bilježi: *misere Croaciae*, *grandevos*, *deseviisse*, ili se pak piše *ae* umjesto *oe*: *faedus* mjesto *foedus*, *caeperunt* umjesto *coeperunt*. Piše se i grčki grafem *y*: *lachrymabundus*, in *sylvisque*, kako se to bilo uobičajilo u srednjovjekovnom latinitetu, kao i dvoslov *ch*.

Ime grada Nürnberga piše se na tri načina: na naslovnici s prijedglasom: *Nürnbergae*; u poslanci papi je umjesto *ü* grafem *o*: *in Norenbergam*; a u ostalim tekstovima stoji samo *u*: npr. *consilio Nurenbergensi*. Zanimljiva je i grafija veznika *cum*, koji se u jednom slučaju piše *quum*, dvaput *qum*, a u ostalim slučajevima *cum*.

Nadalje, važni pojmovi koji se žele istaknuti napisani su velikim početnim slovom, primjerice: *a Barbaris*, *Orthodoxe fidei hostibus*, *Provinciis*, *habui Oratiunculam*, *beatissimus Christiani nominis Caput*, *Clientis tui*. Uobičajeno je, a tako je i u *Oratio pro Croatia*, da imena država, pokrajina i naroda započinju velikim slovom: *Croacie*, *Carniolae*, *Styriae*, *in Turcas*... Velikim se slovom pišu i personificirani apstraktni pojmovi te riječi kojima se izražava poštovanje: *Sanctitati tuae*, *Reverendissimus* itd.

Zanimljivo poglavlje analize teksta čini osvrt na interpunkciju, budući da se pri stavljanju pravopisnih znakova autor u 16. stoljeću koristi logikom poprilično različitom od one kojom riječi, dijelove rečenica i rečenice rastavljamo danas. Pritom rabi iduće znakove: točku, dvotočku, kosu crtu i zagrađu. Njihove su funkcije sljedeće: kosa se crta koristi kao danas zarez među imenicama: *Provinciis Carniolae/Styriae/Carynthiae/ (...) impendet; Serenissime/Illustrissimi/Reverendissimique Principes*, ali na jednom mjestu te su crte umetnute tako da je njihovu logiku teško razlučiti osim ako nije riječ o pauzama u govoru koje imaju ekspresivnu ulogu:

Grato recolentes animo/vestra erga nos/immo erga Christianam Remp. merita/magni illa quidem momenti/immensas et immortales (...) gratias agimus...

I dvotočka se stavlja na mjesto gdje bismo danas stavili zarez: između glagola koji se nižu s jednakom ili podjednakom sintaktičkom vrijednošću: *quoscumque inveniunt: spoliant: abducuntque*. Taj je znak i na mjestima gdje se uvodi nova zavisna rečenica: *providens iam exitiale discrimen: quod a Barbaris (...) impendet*. Često je i pred zamjenicom koja služi relativnom povezivanju, iako je počesto na tom mjestu točka. Pravopisni je znak točke stavljan na kraj rečenice, kao i na kraj pozdravne formule (gdje ga danas ne bismo stavili): *Beatissime Pater et Domine post beatorum oscula pedum*. Zagradom se zatvaraju umetnute misli.

Latinitet Bernardina Frankapana

Jezične osobine

Razmotrimo li govor Bernardina Frankapana s jezikoslovnoga gledišta, potvrđuje se ono što bismo i očekivali od plemića njegova značaja. Njegov je latinski izvrstan, što valja smatrati rezultatom kvalitetnoga humanističkoga obrazovanja. I njegova ortografija, kao i uporaba oblika i sintaktičkih struktura ukazuju na visoku jezičnu kompetentnost, ali i vrsnu obrazovanost, budući da se, primjerice, služio citatima iz djela antičkih autora.

Ovaj rad nema za cilj biti detaljnom analizom latiniteta Bernardina Frankapana, već je namjera u najkraćim crtama predstaviti njegov jezični izričaj. Počne li se pritom od sintakse, valja reći da poštuje pravila proznoga poretka riječi u rečenicama,¹¹ njegovu govoru nisu strani dugački rečenični periodi, a često se koristi tzv. relativnim povezivanjem, kao što je to kod klasičnih pisaca koji su bili uzorom humanističkom latinitetu. Kod nabiranja se služi, primjerice, i asindetskim nizanjem, a konstrukcije karakteristične za latinski kao što su akuzativ s infinitivom ili nominativ s infinitivom, apsolutni ablativ te tzv. perifrastične konjugacije koristi normalno. Također, mjestimično ispušta veznik *ut*, kao u primjerima: *obsecro (...) statuatis...; cogitent quaeso celsitudines vestrae*; ali: *commendamus ut citum ac gratiosum (...) responsum dent*. Kod analitički tvorenih infinitiva često ispušta *esse*: *(...) hostem denuo excursiones facturum (...)*, kao što je to uobičajeno u djelima klasičnolatinskih autora, a služi se i tzv. opisivanjem futura: *Credens fore, ut citius reverterer*.

---

11 Za više vidi u: PINKSTER, 1990; PANHUIS, 2006; i MATASOVIĆ, 2001.

Što se tvorbe oblika, odnosno morfologije tiče, ispravno odabire padeže imenica, dobro poznajući upravljenost glagola i imenica, a koristi se sintaksom padeža kako je to uobičajeno u klasičnom latinskom (pr. ablativ vremena — *superioribus mensibus, longo annorum intervallo* i sl.), pravilno koristi supin (npr. *me contuli, petitum*), participe i drugo. Ispravno se služi i pasivnim oblicima te ih morfološki pravilno tvori itd.

I uporaba pojedinih specifičnosti klasičnoga latinskoga ukazuje na izvrsno usvojeno školsko znanje: to su primjerice arhaizmi poput trećega lica plurala indikativa perfekta aktiva: *crevçre* (mogući oblici u klasičnom latinskom su uz *-çrunt* i *-çre* s dugim *ç* i *-erunt* s kratkim *e*, od kojega se razvio i primjerice talijanski aoristni sufiks *-ero*, npr. *scrissero*). Zanimljivost je i da koristi kraće oblike perfektne osnove poput npr. *concitasti, complesse, obtruncasse...* kao i to što npr. koristi oblik konjunktiva imperfekta *foret* za *esset*. Sve je to dakako ispravno klasičnolatinski i stilski poželjno. Možda u istu kategoriju stilski poželjnih izraza treba smjestiti i primjerice izraz *nudius tertius*, tj. *nunc dies (est) tertius* — sada je treći dan, tj. prekjučer, koji je Bernardin Frankapan jednom upotrijebio.

Prijetnja »turskoga tiranina«

U nastavku teksta promotrit će se koje je to riječi autor izabrao da bi slušateljima predočio svoje misli, odnosno da bi sudionike Nürnberškoga sabora, a i ostale kojima je *Oratio pro Croatia* bio namijenjen, uvjerio u svoje razloge traženja pomoći. Taj je izbor, potpuno je razumljivo, određen tematikom njegova govora, koja je posljedica realnih povijesnih okolnosti. U tekstu nalazimo i nekoliko kasnijih neologizama, dakle riječi kojih nema u klasičnom i kasnijem latinitetu, a vezane su uz vojno nazivlje. Nijedna od njih nije slavenskoga podrijetla, a slavenskih riječi nema nigdje u *Oratio pro Croatia*. Rečeni će se neologizmi predočiti u odlomku koji slijedi, a nakon toga obradit će se riječi kojima je Bernardin Frankapan ilustrirao Osmanlije.

Bassa, martolossi, archibusus...

Dakle, u Bernardinovu govoru *Oratio pro Croatia* ima i riječi koje pripadaju vojnomu nazivlju, a ne nalazimo ih u klasičnolatinskom korpusu, pa ni kasnije budući da su u latinski ušle tek u kasnom srednjem vijeku. To su *bassa, martolossi, archibusus, bombardata...* Prva navedena, *bassa*, hrvatski *paša*, prema većini autora potječe od turske riječi *baş*, u značenju *glava*.¹² I Bratoljub Klaić pod natuknicom *baša* u *Rječniku stranih*

12 Usp. HOAD, 1993.

riječi donosi da je ta riječ od turskoga *baş* — poglavar, prvak, general. Petar Skok pak smatra da riječ *paša* dolazi od *baş a'a*, što na turskom znači *stariji brat*.¹³

Iz novogrčkoga potječe riječ *martolossi*. Riječ je o pojmu koji označuje *plaćenike u pograničnim vojnim formacijama Osmanskoga Carstva na Balkanu*; prvo su to bili kršćani, a zatim i muslimani, odnosno gotovo isključivo muslimani.¹⁴ Zanimljivo je da novogrčka riječ *armatôlós* znači *vojnîk*, dok *amartôlós* znači *grešnik*, pa je moguće da su se, kako Skok piše¹⁵, te dvije riječi pomiješale na način da se umjesto *armatôlós* počela koristiti *amartôlós* budući da su u tim postrojbama bili kršćani — grešnici. Otud i turska riječ *martoloz*.

Što se tiče riječi *archibusus*, ona se u Bernardinovu govoru za Hrvatsku pojavljuje u značenju neke vrste topa.¹⁶ *Hrvatski enciklopedijski rječnik* navodi za riječ *arkebuza* da je to »stara puška kremenjača u upotrebi od kr. 15. do 17. st., ponegdje i kasnije; preteča današnjih pušaka (...)«. Isti rječnik donosi i zanimljiv slijed posuđivanja i glasovnoga transformiranja iste riječi te kaže da je to njemački *Arkebuse*, što dolazi od francuskoga *arquebuse*, što pak dolazi od nizozemskoga *haakbus* — puška »na kuku«. Zanimljivo je da je ta riječ u tekstu Bernardina Frankapana muškoga roda, dok se u Marevićevu rječniku¹⁷ pod natuknicom *arkebuza* nalazi *archibusium* ili *archibusium*.

Riječ *bombarda* očigledno je već uobičajena u Bernardinovo vrijeme. Elektronički rječnik na engleskom jeziku na adresi <http://dictionary.reference.com>¹⁸ o toj riječi kaže da se odnosi na rani oblik topa, koji je izvorno izbacivao kamene kugle. Srednjovjekovna riječ *bombarda* izvedena je od latinskoga *bombus* — buka, mukli ton, brujanje (usp. lat. *bombicare*, *bombire* — brujati), od grčkoga *bómbos*, izvorno germanskim nastavkom *-ard*.

Zaključimo kratko tek sljedeće: sve se navedene riječi obrađene u ovome odlomku odnose na vojno nazivlje: dvije među njima označavaju strukture karakteristične za osmanlijsku vojsku, a dvije relativno novu vrstu oružja.

Predočavanje neprijatelja

Karakterizaciju neprijatelja Bernardin Frankapan koristi kao dio argumentacijskoga postupka služeći se pritom riječima i izrazima već uobičajenima u protuosman-

13 Vidi u: SKOK, 1971. Nadalje, postoji i mišljenje da je paša od staroperzijskog *pâddâh*, što većina turkologa odbacuje.

14 Prema: ANIĆ i dr., 2004.

15 SKOK, 1971.

16 »(...) *viginti bobardae (!) quos archibusus vulgo dicunt*.«.

17 MAREVIĆ, 2000.

18 <http://dictionary.reference.com>, 7. prosinca 2008.

lijskim djelima, i koje mora da su i odraz opće predodžbe o toj sve bliskijoj opasnosti. Zacijelo se, naime, suvremenici užasavajućim činio običaj akindžija da »očiste« kraj koji su napali paleći, ubijajući i odvođeci stanovnike u roblje, što je učinkovit način ratovanja koji osigurava da se stanovništvo ne vrati u poharani kraj. To pak za posljedicu ima izostanak uroda, te tako lokalni feudanci ne će imati sredstava za ratni pohod. Uzevši to u obzir, kao i činjenicu da je zemlja Bernardina Frankapana zaista bila na udaru takvih napada, ne čudi kako je knez ostao bez sredstava za borbu, kako izriče u obraćanju saboru¹⁹, a njegov opis Osmanlija kao užasavajućih neprijatelja vrlo je živ, budući da je i sam bio izrazito pogođen njihovim prodorom.

Zanimljivo je promotriti koje to sve riječi Bernardin Frankapan koristi referirajući se na osmanlijskoga neprijatelja, kojega humanisti općenito nazivaju »Turcima«. U *Oratio pro Croatia*, u sva četiri teksta zajedno bez pojedinačne analize, zamjetljivo najčešće koristi riječ neprijatelj (*hostis*), pri čemu ga šest puta navodi kao neprijatelja te pet puta kao neprijatelja vjere (*sacrosante/orthodoxe/nostre religionis/fidei hostem*). Strah od osmanlijskoga načina ratovanja nagoni ga da, kao i drugi humanistički autori, za Osmanlije kaže da su zvijeri (dvaput: *belluas/belluae immanes*). Osmanlije su i »barbari²⁰, *orthodoxe fidei hostes*«, a u obraćanju papi koristi pridjev *barbaricus* izveden iz iste imenice u izrazu: »*a barbarica liberet foeditate*«. Naziva ih i tiranima koje se može pobijediti samo pod papinskim vodstvom (u poslanici, obraćajući se vrhovnom crkvenom poglavaru, kaže: »(...) *solo tuo ductu posse immanem Turcarum contundi Tyrannum*«), što je također uobičajena formula-cija u apelima protiv Osmanlija.

Uz njih se vežu imenice *periculum* (pet puta) — opasnost, pogibao, koja je prijeteća (*ab imminente periculo*), znatna (*non mediocre*), vrlo izražena i svima zajednička (*gravissima haec atque communia pericula*) i na koju nitko od njegovih adresata nije imun (*nihil in universo Sacro Imperio Romano satis a periculo et exitio tutum esse*); kao i *perniciēs* — propast, upropašćivanje. Uz imenicu *discrimen*, dakle kriza, *pogibao*, koja se u *Oratio pro Croatia* pojavljuje četiri puta, vežu se zamjenica *tantus* — tolik i *quantus* — kolik te pridjevi: *exitialis* — razoran i *summus* — izvanredan, krajnji, pri čemu *summum discrimen* prijeti ne samo Hrvatskoj, nego i susjednim provincijama Koruškoj, Kranjskoj, Slavoniji, Istri, Furlaniji i Italiji, koje su vlasništvo nekih od knezova kojima Bernardin Frankapan upućuje govor.

19 »*Minima enim pars hominum remansit, qui tum et ipsi bis ac ter a Turcis venundati et redempti sunt; ita ut argentum, divitiae ac facultates defecerint.*«.

20 Za riječi koje se u *Oratio pro Croatia* koriste samo jedanput ne će se navoditi koliko su puta upotrijebljene.

U teškim prilikama

Bernardin Frankapan upozorava prelate i knezove da i Hrvatskoj i njihovim provincijama koje s njom graniče prijeti *ruina* — uništenje ((...) *instanti ruinae*) te ih poziva da poslušaju njegove molbe, kako ne bi rekli da im nije naviješteno to ozbiljno i pogubno zlo (*malum*) koje prijeti ((...) *exaudite preces, ne dicatis Vobis non esse praedictum grave hoc et exitiale imminens malum*). Opisujući prilike koje su posljedicom čitave situacije uzrokovane napadima osvajača s istoka zbog kojih je i prisiljen poći na tako dalek put da bi izmolio pomoć, Bernardin Frankapan na nekoliko mjesta ističe težinu situacije, pa kaže: *Iamque christianis omnibus crudele iugum horrendaque supplicia minitatur*.²¹

Od Turaka je pretrpljeno dovoljno povreda i nevolja više negoli se i može vjerovati (*Satis iniuriarum et cladum (!) plus quam credi possit hucusque ab illis perpassi sumus*). U borbi protiv njih troši se ne samo novac, već se i lije krv ((...) *non modo fortunas facultatesque sed etiam sanguinem contra atroces orthodoxe fidei hostes effundendo*)²². Prilike su naime zaista *extremae*: *Croatia (...) in extremis laboraret (...)*²³; Hrvatska je u stanju krajnje nužde, pa je imenica *necessitas* upotrijebljena dvaput, kao što je i pridjev *necessarius* (nužan) upotrijebljen triput ((...) *ob imminentem necessitatem et periculum (...)*)²⁴; (...) *me contuli, petitum, si non tam salubre fructuosumque, quam necessarium auxilium (...)*²⁵; (...) *ex imo pectore gratias agimus piis necessariis auxiliis (...)*²⁶; (...) *veni, ut summum discrimen necessitatemque extremam Croaciae (...) impendere (...) dicerem atque indicarem, ut a Celsitudinibus Vestris opem peterem, ut necessaria admodum auxilia implorarem*.²⁷)

Karakter »Turaka«

Da bi se shvatilo koliko je neprijatelj znatan, govornik se mora poslužiti riječima kojima će uvjeriti slušateljstvo u neprijateljsku snagu, moć i okrutnost. Iako u kolektivnoj svijesti ranoga XVI. stoljeća živi predodžba o Osmanlijama kao upravo takvim protivnicima, Bernardin ne preza od isticanja tih osobina. I to je, naravno, i opće, uobičajeno atribuiranje, ali isto tako, možemo s velikom vjerojatnošću pret-

21 »(...) i, evo, već svim kršćanima prijeti okrutno ropstvo i strahovito poniženje.«.

22 »(...) trošeći ne samo imetak i sredstva, već i lijući krv protiv ljutih neprijatelja prave vjere (...)«.

23 »(...) kako se Hrvatska muči u krajnje teškim prilikama (...)«.

24 »(...) zbog neposredne nužde i opasnosti (...)«.

25 »(...) zaputio (sam se) da zatražim, ako i ne toliko spasonosnu i plodonosnu, a ono nužnu pomoć (...)».

26 »(...) iz dubine duše sam beskrajno zahvalan za pravednu i nama nasušnu pomoć (...)«.

27 »(...) došao sam da bih kazao i ukazao kako Hrvatskoj prijeti krajnja pogibao i da je u krajnjoj nuždi (...) te da bih od Vaših Visosti zatražio angažman, da bih izmolio bar nužnu vojnu potporu.

postaviti, i odraz njegove osobne percepcije i strahova. Tako ne izostaje uporaba sintagmi kao što je *Turcarum potestas, ditio* (turska vlast, moć) te *vis* (sila), kao u primjeru: (...) *supra sexaginta annos, ex quo Constantinopolis in Turcarum venit potestatem (mirabile et miserabile dictu) (...)*²⁸; (...) *in Turcarum ditionem (...)*²⁹; ili: *Ego enim illum a Turcarum vi solus protegere nequeo.*³⁰

Opasnom se neprijatelju nadalje pridaju sljedeće osobine: *foeditas i feritas*, odnosno ogavnost i surovost. On je *atrox* — nemilosrdan, ljut, kao u primjeru: *contra atroces orthodoxe fidei hostes (...)*³¹. Uz pridjev *atrox* javlja se i prilog *atrociter*, kojim se karakterizira način na koji postupa prema zarobljenom stanovništvu ((...) *sacerdotes ac grandevos homines per humum, dum eis spiritus superesset, atrociter pertraxisse*)³². Turski je osvajač *truculentus* — surov, divlji (*adversus truculentum hostem*), *impius* — bezbožan ((...) *polliceorque me cum impiis Turcis nullum initurum foedus (...)*)³³, *infestus* — pogibeljan, neprijateljski (*Et quoniam ille Turcarum ductor, quem bassa dicunt, mihi infestus est (...)*)³⁴, *immanis* — neizmjeran, strašan ((...) *posse immanem Turcarum contundi Tyrannum*)³⁵, *perpetuus* — vječan (*perpetuum istum hostem*), *ferus* — divlji, surov (*ab iisdem feris hostibus*)³⁶, *crudelis* — okrutan: (*crudelissimis hostibus praede esse*)³⁷, *perditissimus* — krajnje izopačen, i takav da ga se s pravom valja bojati (*iure optimo metuendus*).

»Turske« aktivnosti

Opisujući ratne aktivnosti Osmanlija Bernardin rabi niz glagola koji će slušatelju, odnosno čitatelju predočiti ratnu surovost osvajača. Hrvatskoj i susjednim provincijama prijeti pogibelj (*exitiale discrimen impendet*), neprijatelj, koji je svoju vlast proširio — *auxit*, na tisuću ugarskih milja, iznova će u pohode ((...) *perpetuum istum hostem denuo excursiones facturum(...)*), Hrvatsku neprekidno napadaju, plijene i pustoše (*assidue propemodum infestata, vexata, vastata est.*). Osim toga, za tri će mjeseca neprijatelji po običaju navaliti na Hrvatsku (*de more Croaciam ingredientur*).

28 »(...) više od 60 godina, sve otkako je Konstantinopol pao u vlast Turaka (što čudi te je žalosno i spominjati) (...)*«.*

29 »(...) pod tursku vlast (...)*«.*

30 »Ja ga, naime, sam ne mogu obraniti od turske sile.*«.*

31 »(...) protiv ljutih neprijatelja prave vjere (...)*«.*

32 »(...) svećenike i starce nemilosrdno su povlačili po zemlji dok je u njima bilo daha (...)*«.*

33 »(...) te obećavam da s bezbožnim Turcima ne ću ulaziti ni u kakav savez.*«.*

34 »Buduci pak da mi je onaj vođa Turaka kojega nazivaju pašom nenaklonjen (...)*«.*

35 »(...) može se potući stravičan turski tiranin (...)*«.*

36 »(...) od tih istih divljih neprijatelja (...)*«.*

37 »(...) budemo plijenom tih preokrutnih neprijatelja (...)*«.*

Možda najslikovitije ipak o njihovim ratnim aktivnostima govori jedan odlomak, koji odražava brutalnost osvajača u pljačkaškom pohodu. Evo kako je Bernardin opisao stanje u svojoj zemlji: »*Memoria dolenter repeto supra centum arces, castella, oppida ab illo esse nobis tum deleta, tum adempta; iamque omnia deserta. Et lachrymabundus refero illas immanes belluas (quos his oculis vidi) saepenumero miserabili nostrorum strage omnia conplesse: liberos ante ora parentum, viros ante uxorum conspectum obruncasse, abduxisse uxoresque spectantibus miseris maritis stuprassse, violasse, bimosque ac trimos infantes quos abducere nequirent coram matribus discerpssisse, sacerdotes ac grandevos homines per humum, dum eis spiritus superesset, atrociter pertraxisse, illisque afflictis onera humeris imposuisse, puerosque portandos dedisse, in eosque tantorum impatientes laborum agmine facto, ut animam exhalarent, desevisse; omni denique crudelitatis genere usos fuisse.*«³⁸

Ovo je najintenzivniji dio Bernardinova diskursa, odlomak u kojem, iznoseći stravu napada s kojima je bio suočen i s kakvima se s vremena na vrijeme iznova suočava, apelira na milosrđe prisutnih sabornika od kojih želi dobiti pomoć. Stoga koristi niz glagola koji ilustriraju radnje osmanlijskih četa: *delere* (razoriti), *adimere* (oduzeti), *strage complere* (ispuniti pokoljem), *obtruncare* (poklati), *abducere* (odvesti), *stuprare* (obeščastiti), *violare* (silovati), (*infantes, uxores*) *abducere* (odvesti djecu/žene), *discerpere* (raskomadati), *pertrahere* (vući, povlačiti), (*afflictis onera humeris*) *imponere* (natovariti), a niz zaključuje sintagmama »*ut animam exhalarent, desevisse; omni denique crudelitatis genere usos fuisse*«. ³⁹

U nastavku knez Bernardin Frankapan od slušatelja traži da promisle sljedeće: »(...) bude li Hrvatska došla pod tursku vlast (odvratio to od nas dobri Bog), gdje će biti kraj mukama i nevoljama jadnih kršćana. Baš nigdje. Tim bi se živinama tako otvorio jednostavan prolaz u koju god zemlju da pozele ići. Mogli bi opustošiti koju god provinciju, oti i spaliti bilo koji grad pod vlašću Vaših Preuzvišenosti.«⁴⁰ Niz

38 »S bolju se prisjećam kako mi je preko sto kula, kaštela i gradova, već opustjelih, što razorio, što oduzeo, i kroz suze Vam prenosim kako su te strašne zvijeri (a vidio sam ih vlastitim očima) počesto sav moj posjed ispunjale stravičnim pokoljem. Poklali su djecu pred očima roditelja, muškarce naočigled ženama; odvukli su žene dok su to promatrali jadni muževi, obeščastili ih i silovali; dvogodišnju i trogodišnju djecu koju nisu mogli povesti raskomadali su pred majkama; svećenike i vremesne ljude nemilosrdno su povlačili po zemlji dok je u njima bilo daha; zarobljenicima su na ramena natovarili teret; djecu su dali odvesti, a nakon što je uspostavljena povorka, u svom su bijesu presudili da ispuste dušu oni koji nisu mogli podnositi tolikih napora. Naposljetku, poslužili su se svakom vrstom okrutnosti.«.

39 Prevedeno u prethodnoj bilješki.

40 »(...) si Croatia in Turcarum ditionem (quod Deus optimus avertat) deveniret, quo miseris christianis laborum ac malorum meta foret, profecto nulla pateret illis belluis pro libidine aditus non difficilis in quascunq; terras. Possent quascunq; depopulari provincias, quaeunq; Celsitudinibus Vestris subiecta oppida diripere et cremare.«.

glagola koji daju osjetiti osmanlijsku opasnost tako je dakle nastavio s *opustošiti, oteti i spaliti*, ili, na latinskom: *depopulari, diripere i cremare*.

Bernardin sabornike nastoji uvjeriti da mu daju pomoć i argumentom da mu paša nudi savezništvo (*Ad haec sciant Celsitudines Vestrae superioribus mensibus Turcarum ductorem, quem bassa appellant, proprium ad me misisse nuncium, qui referret, velle eum faedus mecum et pacem inire.*), pri čemu ga pašin poslanik uvjerava da postane osmanlijski podanik jer: »*Qum (!) enim Hungariae rex caesari nostro resistere nequeat (...), quo tu poteris modo illius impetum sustinere.*«⁴¹ Bernardin nije pristao na njegove uvjete, pa mu je paša nenaklonjen, kako kaže, te će on, Bernardin, biti prvi kojemu će kašteli i gradovi biti opsjedani (*primus ero cuius obsidebuntur oppida ac castella.*). Nadalje ističe kako je odbio pašinu ponudu iako mu martolosi skriveni po šumama nanose štete, otimaju i pale (*damna inferunt, omnia diripiunt et exurunt*) te pljačkaju i otimaju seljake i koga god da pronađu⁴², a o problemu napredujuće depopulacije govori i njegova rečenica: *Minima enim pars hominum remansit, qui tum et ipsi bis ac ter a Turcis venundati et redempti sunt (...)*.⁴³

U kontrapunktu s tako opisanim osvajačem, Hrvatska je, koju karakterizira kao *Christianorum scutum ac portam*⁴⁴, sirota, odnosno *misera* (taj se pridjev četiri puta uz imenicu *Croatia* pojavljuje u pozitivu te dvaput u superlativu — *miserrima*). Ovdje bi se analiza mogla nastaviti ukazivanjem na ostale attribute Hrvatske, koja je predstavljena kao zemlja koja se jedva odupire nadmoćnom osvajaču, ili pak izborom riječi kojima se karakteriziraju kršćanske zemlje, kao opozicija Osmanskom Carstvu, ali za to bi trebalo mnogo više mjesta. Više bi prostora zahtijevala i bilo koja druga analiza, primjerice stilistička.

41 »Kad se već ni ugarski kralj ne može oduprijeti našem caru, (...) kako biste Vi mogli izdržati njegov napad.«.

42 »*Agricolae ac quoscunque inveniunt, spoliante abducuntque (...)*«.

43 »Naime, preostalo je vrlo malo ljudi, a oni su i sami dosad dvaput ili tripudt prodani i otkupljeni od Turaka (...)«.

44 Matija Mesić (MESIĆ, 1996, 46–52) spominje kako je papa Leon X. govoreći Tomi Nigru u papinskom konzistoriju 12. prosinca 1519. znao da su »Hrvatska i Dalmacija štiti i najtvrdi bedem svega kršćanstva«. Vedran Gligo smatra da je Toma Nigro bio prvi pred kojim je izrečena ta formulacija. (RAUKAR, 1997, 108); Ivan Jurković (JURKOVIĆ, 1999^b, 74, bilj. 35) donosi podatak da »staleži se Hrvatskog sabora prilikom obraćanja kralju i njemačkom caru Maksimilijanu (...) već 10. travnja 1494. god. sami nazivaju 'predzidom kršćanstva' (*verpaw der cristenhayt*)« i kao usporednicu donosi referencu na članak Ferde Šišića »Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1496)«, *Starine*, knj. XXXVIII, Zagreb, 1937., str. 157–159 (313–315)«.

Oratio pro Croatia kao književnopovijesni tekst

Protuturski govor

Vidimo da Bernardin Frankapan pred njemački sabor postavlja skicu vrlo opasnoga protivnika. Čini to koristeći se riječima i izrazima koji su se već uobičajili u »protuturskim govorima« ili takozvanim *antiturcica*, što indicira da ih je slušao, čitao, a kako znamo, i sam sastavljao. Pojam *antiturcica*⁴⁵ označava književni žanr u čijoj je osnovi protuturska tematika, a pojavljuje se u drugoj polovici XV. i prvoj polovici XVI. stoljeća.⁴⁶ Prvi je u nas takav govor objavio Ivan Vitez od Sredne (*Orationes in causa expeditionis contra Turcas habitae*, 1453.–1557.).⁴⁷

Antiturski govori nisu ekskluzivno hrvatska kategorija. Osmanlije su zaplašili čitavu Europu,⁴⁸ a protuturska tematika prisutna je u europskoj literaturi osobito tijekom Ciparskoga rata 70-ih godina XVI., kao i kroz čitavo XVII. i XVIII. stoljeće. Osmanlije se dadu pobijediti, poručuju europski humanisti, dok naši ističu da se to može samo zajednički. Razlika u stavu dolazi otud što hrvatsko plemstvo i svećenstvo, za koje je nazočnost osmanlijskih akina i ratna okrutnost žalosna svakodnevnica, uviđa da se vlastitim silama ne može pobijediti takav neprijatelj.⁴⁹ U pomoć trebaju priskočiti moćne europske države, koje bi svojim vojskama, ujedinjenim pod kršćanskim barjakom, vjeruju hrvatski govornici, porazile »neprijatelja prave vjere«.

Kao i općenito u humanističkoj literaturi,⁵⁰ preuzimaju se formulacije i dijelovi teksta iz antičkih pisaca. I sama preuzeta mjesta — bilo iz antičkih bilo kršćanskih pisaca — nisu tek literarna tema, kako to često biva u protuturskim govorima Europljana daleko od prvih linija kršćansko-osmanlijske bojišnice. Citati ili para-

45 Za detaljniju karakterizaciju protuturskih govora i autore vidi u: GLIGO, 1983, 7–65.

46 »Protuturski govori s kraja XV st. i u prvoj polovici XVI st. bili su u Evropi vrlo raširen humanistički žanr, skoro neka vrsta književne mode.« (GLIGO, 1983, 17).

47 »Vrlo utjecajni hrvatski humanist Ivan Vitez od Sredne, ostrogonski nadbiskup i primas Ugarske, pokreće diplomatsku akciju za organiziranje otpora protiv najezde Turaka. O tome drži govore u nadi da će uvjeriti europske vladare da borba protiv Turaka mora biti zajednička i da je u interesu svih europskih vladara.« (STIPČEVIĆ, 2005, 261).

48 »O potrebi borbe protiv Turaka pišu i mnogi europski pisci, a među njima i Enea Silvio Piccolomini, kasniji papa Pio II, pa Erazmo Rotterdamski, Martin Luther i mnogi drugi. No spisi koje su pisali hrvatski pisci puni su iskrene bojazni...« (STIPČEVIĆ, 2005, 261).

49 »(...) hrvatski su pisci svojim brojnim protuturskim spisima na tada univerzalnom latinskom jeziku dobili prigodu da se nametnu kršćanskom Zapadu kao vrsni poznavatelji neprijatelja koji je izazvao strah i trepet u europskim metropolama.« (STIPČEVIĆ, 2005, 266).

50 Temeljiti pregled hrvatske renesansne književnosti vidi u: FRANIČEVIĆ, 1974.

fraze pretvaraju se u snažne ekspresije postojećega stanja. U pokušajima da dođu do neophodne pomoći, u svojim obraćanjima Europi⁵¹ pred okolne vladare iznose bijedu u koju su njihove pokrajine zapale sve teže odolijevajući osmanlijskoj sili: bez brze, učinkovite pomoći ne će dugo izdržati pred moćnim neprijateljem, a onda, kada padnu istočne granice kršćanstva, Osmanlijama je otvoren put prema Beču, Italiji, pa i samom srcu kršćanske Europe, Rimu. Stoga se kod nas vode presudne bitke, ističu naši humanisti. Papa mora preuzeti ulogu predvodnika i unijevši slogu među nesložne vladare pokrenuti, za što je zadnji čas, vojnu akciju protiv Osmanškoga Carstva. Prilike su već tako teške da je gotovo nemoguće izdržati, lukavi »Turci« spletkare, divljaju, bjesne; iako jači tek brojem vojnika, čine sve na štetu kršćana. Što će tek biti pobijede li — osnovne su ideje antiosmanlijskih govora.

U *antiturcica* ne spadaju samo govori, već i pjesme (poput Marulićeve *Judite*) ili drame (primjerice Lucićeve *Robinja*).⁵² Očuvana pisma, također, bilo literarna ili osobna, odraz su onovremene zabrinutosti osmanlijskom opasnošću. Tu su i izvješća diplomatskih poslanstava, putopisi s opisima Osmanskoga Carstva putnika i bjegunaca iz zarobljeništva, opisi strateških putova i sl. Zapravo je svaki hrvatski pisac zapisao barem nešto o Osmanlijama. Njihova su djela tiskana po zapadnoeuropskim gradovima, dakle na mjestima gdje su govori i držani. Većinom je ta građa još u rukopisu (a tiskana djela pravi su rariteti i uglavnom se i čuvaju izvan Hrvatske).

Bernardinovo pismo papi Hadrijanu VI.

U tiskanom izdanju *Oratio pro Croatia* poslanica papi Hadrijanu VI. tiskana je pred govorom da bi poslužila kao svojevrsan uvod; da bi čitatelja pobliže upoznala s temom koja je u fokusu. Tako Bernardin odmah na početku ističe dvije svrhe svojega govora: potrebu što skorije pomoći Hrvatskoj te nastojanje da se pokrene protuosmanlijska bojna. Posvećena je papi, koji je, kako je već rečeno, najčešći adresat djela protuturske tematike, i ta činjenica ima trostruku težinu: upućena mu je kao pismo, koje će on pročitati; posveta papi nadalje ima za konotaciju vjersku ispravnost; također posveta papi kao čin priznavanja vrhovnoga poglavara Crkve u protuteži je s Osmanlijama kao vjerskim neprijateljima. S te tri nabrojane konotacije korespondira i pohvala papi, koja zauzima gotovo polovicu pisma.

51 »Mnogi Hrvati, posjećujući kao diplomati europske vladare ili pape, ili pak sudjelujući na crkvenim koncilima, koriste se prilikom da upozore kršćansku Europu na stanje u hrvatskim zemljama. Tako je modruški biskup Šimun Kožičić Benja na VI. sjednici V. Lateranskog koncila održao dva govora (1513. i 1516.) protiv Turaka. (...). Na istom lateranskom koncilu govorio je splitski nadbiskup Bernard Zane, a njegov je govor tiskan iste, 1512. godine u Rimu.« (STIPČEVIĆ, 2005, 265).

52 Za više vidi u: GLIGO, 1983, 7–65; FRANIČEVIĆ, 1974; i STIPČEVIĆ, 2005, 261–266.

Da je papa već otprilike upoznat s tim nastojanjem hrvatskoga plemstva, vidi se iz sintagme: »*quemadmodum superioribus diebus Beatitudini Tuae significavi*«. ⁵³ Stoga nije potrebno da Bernardin posebno ističe argumentaciju, što će papa uostalom još jednom pročitati kada u ruke uzme ostatak sveska — njegove govore koje je održao pred saborom. Preporučuje sebe i »jadnu« Hrvatsku, a u znak svoje pokornosti papi predaje malen dar — govore koji slijede. To se pismo dakle može shvatiti i kao izvješće kneza papi o tome što je postigao u zadatku koji i on i papa imaju pred očima — nastojanju da se pokrene kršćanska vojna.

Loci communes ili surova stvarnost

Glavno je obilježje *antitursica* njihova usmjerenost protiv Osmanlija. ⁵⁴ U njima, kako je prethodno rečeno, nalazimo niz zajedničkih osobina, *loci communes* ili *topoi*, za koje Davor Dukić ističe da tvore dobro zaokružen argumentativni sklop. ⁵⁵ Tu spadaju, primjerice, nabranje osmanlijskih osvajanja, primjeri iz antičke i opće povijesti, napadi barbara kao Božja kazna za grijeh ⁵⁶ (*topos* preuzet iz djela svetoga Jeronima i patrističke literature). Nadalje »Turci« pale i uništavaju usjeve, odvođe ljude u ropstvo, siluju te skrnave i ruše crkve. Osvajači prijete Europi, a Hrvatska je predziđe kršćanstva, ističu naši govornici.

Mnoge od tih elemenata, kako je vidljivo iz prije navedenoga, nalazimo i u govorima Bernardina Frankapana. No, jesu li oni samo opća mjesta, stvaran odraz bolne zbilje ili pak i jedno i drugo? Da bi se to predočilo vratimo se sceni u kojoj Bernardin opisuje akindžijski upad u svom prvom govoru iz izdanja *Oratio pro Croatia*. Neposredno prije toga opisa on, da bi pojačao dojam i postigao veću uvjerljivost, ističe trenutnu snagu neprijatelja (*topos*), kojega prethodno karakterizira kao vjerskoga neprijatelja (*topos*), te navodi: »*Si unquam adversus truculentum hostem evigilandum fuit, nunc maxime evigilandum est.*« ⁵⁷ Neprijatelj je sve moćniji,

53 »(...) kako sam to ovih dana naznačio Vašoj Blaženosti.«. Prilikom istraživanja historijske pozadine teksta *Oratio pro Croatia* nije bilo moguće provjeriti čuva li se u Vatikanu korespondencija pape s Bernardinom Ozaljskim, a frankapanska ostavština, budući da je uglavnom uništena nakon Zrinsko-frankapanske urote, koliko je poznato, ne sadrži nikakve dokumente koji bi upućivali na dopisivanje s Hadrijanom VI.

54 Pri čemu se nesumljivo radilo o svojevrsnom kulturološkom šoku, kao posljedici narušavanja ratnih konvencija.

55 DUKIĆ, 2004, 16.

56 DUKIĆ, 2004, 16–17. Nabrajajući opća mjesta u hrvatskim protuturskim govorima, Dukić navodi onovremenu ideju: »Trebaju prestati svi međukršćanski ratovi i svako krćansko paktiranje s Turcima; i jedno i drugo je grijeh, a turska su osvajanja izraz Božje kazne zbog grijeha krćana.«

57 »Ako je dakle ikada trebalo paziti na mrskog neprijatelja, sada nam to ponajviše valja činiti.«

sve se više širi. Ističući to kao sve bližu prijetnju svim (!) kršćanima, Bernardin Frankapan niže protuturska opća mjesta, koja je jamačno i sam proživio — nabraja prizore razaranja, pljačke, stravičnoga pokolja. Ratni se užasi zatim detaljnije opisuju — u prvom je planu klanje muškaraca pred ženama, silovanje žena pred muževima, kidanje djece, ubijanje staraca te zaključno kaže: »Poslužili su se svakom vrstom okrutnosti.«⁵⁸ Ovo je gradacijsko nabranje ujedno, istaknimo to još jednom, najjača scena u govoru, a svrha mu je reći što čeka čitavu Europu bude li odlagala poslati neophodnu pomoć te spasiti i Hrvatsku i sebe. To i eksplicitno kaže u nastavku »mogli bi opustošiti koju god provinciju, oteti i spaliti bilo koji grad pod vlašću Vaših Preuvišenosti«. Misao dodatno podcrtava Horacijevim znakovitim stihom: »I o tvojoj se radi kad gori susjedova kuća«⁵⁹, izrečenim originalno u drugom kontekstu, ali primjenjivim i ovdje.

U daljnjem postupku uvjeravanja u nužnost dobivanja pomoći Europu »plaši« otvoreno priznajući kako mu je ponuđeno da postane osmanlijskim vazalom.⁶⁰ Kroz riječi koje stavlja u usta bosanskom paši ponovno ističe moć neprijatelja⁶¹ i blizinu opasnosti po posjede europskih feudalaca te iznosi uvjete pogodbe po kojima bi ostali kršćanski svijet izgubio svoj grudobran izgubi li Hrvatsku. No, odbio je to, kaže, iako se time još više izlaže opasnostima — evo još jednoga argumenta za dodjelu pomoći: on se priklanja europskim velikašima i kršćanstvu, podupire ih, što njima nameće moralnu obvezu da i oni učine isto za njega te budu zahvalni što u tako teškoj prilici nije popustio.

Slijedi još jedan niz opisa osmanlijskoga djelovanja, sve sami *topoi*, ali s obzirom na akindžijske aktivnosti, vjerojatno i stvarna svjedočanstva (opustjela tri kaštela, martolosi po šumama...). Nakon što je ispričao kako je, samo zahvaljujući njemu, Europa ipak ostala zaštićena, ponovno je plaši slikom »Turaka« u akciji, što je zasigurno trebalo izazvati jak dojam kod slušatelja. »Zato sam, želeći se suprotstaviti tolikoj nevolji, odlični i veliki knezovi, došao na ovaj Vaš prejasni skup«⁶²,

58 »... pisci odnosno govornici posežu katkad i za drastičnim opisima sadističkih ubijanja. Takvi se motivi mogu pronaći, primjerice, u pučkim protuturskim pjesmama–letcima u austrijskim zemljama u ranom novovjekovlju, te se imaju smatrati postupcima izrazitog sotoniziranja Turaka...« (DUKIĆ, 2004, 17–18).

59 »*Et tua res agitur, paries qum (!) proximus ardet.*«.

60 Govornici tako prijete ravnodušnoj kršćanskoj zajednici. Vidi u: RAUKAR, 1997, 488.

61 »Isticanje snage turske vojske u ovom je žanru samorazumljiv postupak, jer pomoć se traži samo protiv iznimno snažnog neprijatelja. Pritom se snaga turske vojske tek implicitno naznačuje, kako se iz vapaja za pomoć ne bi ušlo u pohvalu protivniku.« (DUKIĆ, 2004, 18).

62 »*Quocirca tanto occurrere cupiens discrimini, huc ad serenissimum conspectum vestrum, optimi et maximi principes, veni. Nomine totius Croatiae, nomine vestro, nomine universae Reipublicae Christianae opem imploro.*«.

kaže Bernardin Frankapan nakon što je već izrekao sve svoje argumente. Koliko god oni bili uobičajeni za žanr, mora da su zazvučali vrlo potresno, osobito kada je, a poznato je da je bio 69–godišnji starac, prešao na zaklinjanja i molbe. To je u kontrapunktu sa, zamislimo je tako, markantnom figurom dostojanstvenoga starca. Da bi taj dojam dodatno pojačao, navodi zasluge svoje obitelji, koja prema predaji potječe od rimskih patricija.

Dakle, na taj se način izmjenjuju osnovni motivi u dijelu Bernardinova prvoga govora, isprepleteni kroz argumentacijski postupak.⁶³ Čitajući ih, postajemo svjesni koliko je bila živa osmanlijska prijetnja. Bernardin Frankapan pripovijedajući vrlo emocionalno, osobito u prvom govoru, omogućava slušateljima doživljaj atmosfere opće mobilizacije i straha koja je vladala na granici između Osmanskoga Carstva i Hrvatske.

Zaključak

Očuvani su primjerci *Govora za Hrvatsku* Bernardina Frankapana značajno svjedočanstvo hrvatske povijesti. Njihovo čitanje otvara put k dramatičnim trenucima naše nacionalne povijesti, važnima, posljedično, za cijelu Europu. U to je knez nastojao uvjeriti svoje adresate, njemačkoga cara i staleže, upozoravajući na »tursku opasnost«, tražeći pomoć za obranu Hrvatske te pozivajući na svekršćansku vojnu. U izlaganju se, argumentirajući, poslužio općim mjestima protuturskih govora, ojačanim osobnim iskustvima, transponirajući tako izvanknjiževnu stvarnost u suvremeni popularni žanr.

I sama opća mjesta kojima se poslužio odraz su iskustva, svojevrsnoga kulturološkoga šoka u sudaru s potpuno drugačijom kulturom osmanlijskoga Istoka. Koristeći se njima, Bernardin Frankapan korak po korak oslikava prijetecu opasnost. Tako se pred našim očima pojavljuje tragična scena bojišta, kojom se kreću hrvatski plemići u nastojanju da prežive boreći se, i Osmanlije kao negativno intonirani pokretači radnje.

Oratio pro Croatia, osim kao povijesni i književnopovijesni spomenik, važan je i kao jezično svjedočanstvo. Dokazuje kako je hrvatski plemić s kolebljive granice Istoka i Zapada, uz posvećenost vojničkoj karijeri, bio izvrsno obrazovan te se, usvojivši latinski jezik kao temelj kulture, njime ispravno koristio.

---

63 Shema strukture protuturskih govora u: RAUKAR, 1997, 488–489.

Popis korištene literature

- ANIĆ (Vladimir) i ostali, 2004, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, EPH i Novi Liber.
- BUDIŠA (Dražen), 1984, *Počeci tiskarstva u evropskih naroda*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost — Nacionalna i sveučilišna biblioteka.
- BUDOR (Mirko), 1995, »Retorika i njezin odnos prema igri riječima«, u: BENČIĆ (Živa), FALIŠEVAC (Dunja) (ur.), 1995, *Tropi i figure*, Zagreb, Zavod za znanost o književnosti.
- CAPPELLI (Adriano), 1928, *Lexicon abbreviaturarum: Vörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen*, Leipzig, Verlagsbuchhandlung von J. J. Weber, http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdibProduction/handapparat/nachs_w/cappelli/cappelli.html, 13. studenoga 2008.
- DICTIONARY, <http://dictionary.reference.com>, 7. prosinca 2008.
- DIVKOVIĆ (Mirko), 1997, *Latinsko–hrvatski rječnik*, pretisak, Zagreb, Naprijed.
- DIVNIĆ (Juraj), 1995, *Pismo papi Aleksandru VI*, priredila PERIĆ (Olga), Šibenik, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«.
- DUKIĆ (Davor), 2004, *Sultanova djeca: Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Zadar, Thema ld.
- FRANIČEVIĆ (Marin), 1974, »Razdoblje renesansne književnosti«, *Povijest hrvatske književnosti* 3, Zagreb, Liber — Mladost, 7–175.
- FRANIČEVIĆ (Marin), 1986, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Zagreb, Matica hrvatska.
- GEORGES (Karl Ernst), 2002, *Lateinisch–deutsches Wörterbuch*, Elektronische Ausgabe, der 8. Auflage (1913/1918), Berlin, Directmedia.
- GLAVIČIĆ (Branimir), 2001, *Versifikacija hrvatskih latinista*, Split, Književni krug Split.
- GLIGO (Vedran), 1983, *Govori protiv Turaka – Orationes contra Turcas*, ser. Humanisti, 7, Split, Splitski književni krug — Logos.
- GOLDSTEIN (Ivo) (ur.), 2002, *Hrvatska – Europa – Svijet, kronologija*, 2. izd., Zagreb, Novi liber.
- GORTAN (Veljko), VRATOVIĆ (Vladimir) (prir.), 1969, *Hrvatski latinisti – Croatici auctores qui latine scripserunt 1*, edicija Pet stoljeća hrvatske književnosti 2, Zagreb, Zora, Matica hrvatska.
- GORTAN (Veljko), GORSKI (Oton), PAUŠ (Pavao), 1998, *Latinska gramatika*, Zagreb, Školska knjiga.

- HERCIGONJA (Eduard), 2006, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, Matica hrvatska.
- HOAD (Terry F.) (ed.), 1993, *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford — New York, Oxford University Press.
- HORVAT (Rudolf), 1941, *Lika i Krbava, povijesne slike, crtice i bilješke*, 2. sv., Zagreb, Matica hrvatska.
- ANIĆ (Vladimir), BROZOVIĆ RONČEVIĆ (Dunja), GOLDSTEIN (Ivo), GOLDSTEIN (Slavko), JOJIĆ (Ljiljana), MATASOVIĆ (Ranko), PRANJKOVIĆ (Ivo), 2004, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, Novi liber.
- JELASKA (Joško), 1985, *Splitsko polje za turskih vremena*, Split, Logos.
- JELČIĆ (Dubravko), 1997, *Povijest hrvatske književnosti: Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Zagreb, Naklada P.I.P. Pavičić, 7–53.
- JURKOVIĆ (Ivan), 1997, *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku. Knez Bernardin Frankapan i njegovo doba* (diplomski rad pod mentorstvom Tomislava Raukara, na Odsjeku za povijest Sveučilišta u Zagrebu 1997.), neobjavljeno.
- JURKOVIĆ (Ivan), 1999^a, »Diplomatska aktivnost hrvatskoga plemstva u vrijeme turskoga pritiska na Hrvatsku«, u: ANDRILIĆ (Mladen), VALENTIĆ (Mirko) (ur.), 1999, *Hrvatska srednjovjekovna diplomacija: Zbornik diplomatske akademije 2*, Zagreb, Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske, 243–256.
- JURKOVIĆ (Ivan), 1999^b, »Turska opasnost i hrvatski velikaši — knez Bernardin Frankapan i njegovo doba«, *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 17*, Zagreb, 61–83.
- KLAIĆ (Bratoljub), 1978, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Nakladni zavod MH.
- KLAIĆ (Nada), 1972, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, Školska knjiga.
- KLAIĆ (Vjekoslav), 1973, *Povijest Hrvata: Od najstarijih vremena do svršetka XIX. st.*, 4, Zagreb, Nakladni zavod MH.
- KLAIĆ (Vjekoslav), 1991, *Krčki knezovi Frankapani: od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118. do god. 1480.)*, Rijeka, Izdanja Matice hrvatske, Izdavački centar Rijeka, pretisak izdanja: Zagreb, Matica hrvatska, 1901.
- KOMBOL (Mihovil), PROSPEROV NOVAK (Slobodan) (ur.), 1995, *Hrvatska književnost do Narodnog preporoda: Priručnik za učenike, studente i učitelje književnosti*, Zagreb, Školska knjiga.
- KRSTIĆ (Kruno), 1962, »Latinitet kod južnih Slavena«, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 5, Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ, 478–494.

- KRUHEK (Milan), 1994, »Fortifikacijsko graditeljstvo i obrana hrvatskih zemalja tijekom stoljeća«, *Gazophylacium*, sv. 3–4, Zagreb, 173–194.
- KRUHEK (Milan), 1995, *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, Institut za suvremenu povijest.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (Ivan), 1883, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb, Tiskara narodnih novinah.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (Ivan), 1885, *Beatrica Frankopan i njezin rod*, Zagreb, Dionička tiskara.
- LEVINSON (Stephen C.), 1983, *Pragmatics*, Cambridge — London — New York — New Rochelle — Melbourne — Sydney, Cambridge University Press.
- LIPOŠČAK (Višnja), SUČIĆ (Stjepan), 2002, *Ogulin, povijesna i kulturna baština*, Ogulin: Matica hrvatska — Poglavarstvo grada Ogulina.
- LOPAŠIĆ (Radoslav), 1895, *Oko Kupe i Korane, mjestopisne i poviesne crtice*, Zagreb, Matica hrvatska.
- LOPAŠIĆ (Radoslav), 1993, *Karlovac, poviest i mjestopis grada i okolice*, Karlovac, Matica hrvatska, pretisak izdanja iz 1879.
- MACAN (Trpimir), 2004, *Hrvatska povijest*, Zagreb, Matica hrvatska.
- MARDEŠIĆ (Ratimir), 1977, »Novovjekovna latinska književnost«, *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Zagreb, 405–480.
- MAREVIĆ (Jozo), 2000, *Latinsko–hrvatski enciklopedijski rječnik*, Velika Gorica — Zagreb, Marka — Matica hrvatska.
- MATASOVIĆ (Ranko), 2001, *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Zagreb, Matica hrvatska.
- MATUZ (Josef), 1992, *Osmansko Carstvo*, Zagreb, Školska knjiga.
- MESIĆ (Matija), 1996, *Hrvati na izmaku srednjega vijeka: Izabrane rasprave*, pretisak, Slavonski Brod, Hrvatski institut za povijest, Odjel za povijest Slavonije, Baranje i Srijema.
- MILETIĆ (Drago), 2002, »Stari grad u Ribniku; nedovršeni projekt Bernardina Frankopana«, *Peristil; zbornik radova za povijest umjetnosti*, 45, Zagreb, 15–42.
- NAGY (Josip), 1925, *Nacrt latinske paleografije*, Zagreb, Tisak zaklade tiskare Narodnih novina.
- NIKŠIĆ (Boris), 2000, »Frankopan Ozaljski, Bernardin (Bernardinus de Frangepanibus)«, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, Školska knjiga, 226–227.
- Oxford Latin Dictionary*, Oxford, At the Clarendon Press, 1968.
- PANHUIS (Dirk), 2006, *Latin grammar*, The University of Michigan Press.
- PELC (Milan), 2002, *Pismo – knjiga – slika: Uvod u povijest informacijske kulture*, Zagreb, Golden marketing.

- PINKSTER (Harm), 1990, *Latin Syntax and Semantics*, London, Routledge, <http://cybergreek.uchicago.edu/lss/welcome.html>.
- PROSPEROV NOVAK (Slobodan), 1996, *Povijest hrvatske književnosti: Od početka do Krbavske bitke 1493.*, knj. 1, Zagreb, Antibarbarus.
- PROSPEROV NOVAK (Slobodan), 1997, *Povijest hrvatske književnosti: Od humanističkih početaka do Kašićeve Ilirske gramatike 1604.*, knj. 2, Zagreb, Antibarbarus.
- RAUKAR (Tomislav), 1997, *Hrvatsko srednjovjekovlje: Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, Školska knjiga.
- SKOK (Petar), 1971, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, JAZU.
- SOLAR (Milivoj), 2003, *Povijest svjetske književnosti: Kratki pregled*, Zagreb, Golden marketing.
- STEPANIĆ (Gorana), 2004, »Retorika Marulićevih epistolarnih tekstova«, LUČIN (Bratislav), TOMASOVIĆ (Mirko) (ur.), *Colloquia Maruliana XIII*, Split, Splitski književni krug, 41–55.
- STIPČEVIĆ (Aleksandar), 2005, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, knj. 2, *Od glagoljskog prvotiska (1483) do hrvatskoga narodnog preporoda (1835)*, Zagreb, Školska knjiga.
- STIPIŠIĆ (Jakov), 1991, *Pomoćne povijesne znanosti*, Zagreb, Školska knjiga.
- STRČIĆ (Petar), 1998, »Frankapan, Bernardin Ozaljski (de Frangepanibus; Bernardinus)«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 399–401.
- STRIŽIĆ (Ivan), 2001, »Od provale Turaka do raspada Austro–Ugarske Monarhije«, *Pero ili mač, hrvatski politički esej*, knj. 1, Zagreb, DoNeHa, 27–45.
- ŠIDAK (Jaroslav), 1981, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb, Školska knjiga.
- ŠIŠIĆ (Ferdo), 2004, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Split, Marjan tisak.
- VRATOVIĆ (Vladimir), 1989, *Hrvatski latinizam i rimska književnost: Studije, članci, ocjene*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- ZORIĆ (Mate) (ur.), 1982, *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Zagreb, Liber — Mladost.
- ŽIC (Nikola), 1932, »Govori Frankopana za obranu Hrvatske od Turaka«, *Obzor* 291, Zagreb.

Summary

The object of this paper is the *Oratio pro Croatia*, an edition that comprises a letter to the Pope Hadrianus the VIth and three speeches performed by the Croatian landlord *Bernardinus de Frangepanibus* in the parliament of the Holy Roman Empire in the year 1522. The paper is based on an edition that Bernardinus himself had printed in the same year. It begins with the localization of the speech, which is followed by a brief description of Bernardinus' latinity. The second section deals with words he used to describe the »Turkish« enemy (with Latin examples translated into Croatian). In the third section the major characteristics of the »antiturcica« are quoted. We shall attempt to ascertain if some of the topoi in the part of his speech for Croatia can be considered to be an experience from the real life of a warrior as well.